

"חמת זו טבריא. ולמה נקראה שמה חמת? על שום חמי טבריא"

(פגילה 1, א)

א"ר יוחנן שלושה נשתירו מהם והם: בלועה דגדר וחמי טבריא ועיניא רבתי דבירם (סנהדרין קח, א)

רבי יוחנן עוסק בשלושה מעיינות שנבעו בימי המבול ועדיין נובעים, ונביעתם מים חמים. חמי טבריא מוזכרים בתלמוד הירושלמי (שהכיר את אגדות המקום) בכמה מעשיות הקשורות לחיי היום-יום. אצטט כאן רק אחת מהן מתוך מאמרו של הירשמן (תשמ"ח, עמ' 120):

פעשה: רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש נכנסו להתרחץ בפרחץ הזה של טבריה. פגש אותם עני אחד. אפר להם תזכו אותי (תתנו לי צדקה). אפרו לו בשובינו. בשובם פצאזהו פת. אפרו הואיל ולא עשינו בו פצוה בחייו נטפל בו בפותו. כשטפלו בו פצאו כיס של דינרים תלוו עליו...

בתלמוד הבבלי היו חמי טבריה אתר מוכר וחשוב, ועלו שאלות רבות הקשורות לחמי טבריה. רובן שאלות הלכתיות הנוגעות בכל ההלכות הקשורות במים חמים: רחצה בשבת, בישול וכדומה. בעקיפין נשזרו בהלכות אלו גם אגדות המלמדות על הפליאה הגדולה שחשו כלפי חמי טבריה. את הומם הסבירו בזיקתם לגיהנום, ולא שכחו לציין את היותם שריד לימים קדומים – ימי המבול: "ויסכרו מעיינות תהום" (בראשית ה 2).

כאן נשאל האם חמי טבריה הם פרט המעיד על כלל המעיינות החמים או שיש להם "מעמד" מיוחד? הסיבה שחמי טבריה אינם מעידים על הכלל היא שטמפרטורת המים במעיין החם ביותר של טבריה גבוהה בהרבה משאר המעיינות. הטמפרטורה במעיין החם ביותר של חמי טבריה מגיעה ל-61 מעלות צלסיוס (קליין, 1999), ואילו בשאר המעיינות באזור חמי טבריה רק כ-34-36 מעלות. הבדל זה הוא מהותי ביותר מבחינת הלכות שבת, שכן טמפרטורה המוגדרת "יד סולדת" היא של כ-45 מעלות כך שחמי טבריה הם היחידים בעלי חום הגבוה מיד סולדת, ולכן אפשר לבשל בהם. לכן ברורה השאלה שנשאלת במשנה:

פעשה שעשו אנשי טבריא וזבוא סילון של צונן לתוך אפה של חפין. אפרו להם חכמים: אם בשבת - כחפין שהוחצו בשבת ואסורין ברחיצה ובשתיה. אם ביום טוב - כחפין שהוחצו ביום טוב - אסורין ברחיצה ופותרין בשתיה (שבת ג, ד).

המשנה במסכת נגעים (ט, א) אומרת "לקה בעץ או באבן או בגפת או במי טבריא". מפירוש המשנה ברור כי התנאים ידעו כי חומם של מי טבריה הוא מחמת עצם הנביעה ולא מחום השמש. הרמב"ם בפירושו למשנה זו כותב "ידוע שבטבריה מים חמים ואמרו שמימי חמים הוא מאשר עוברים על מקור גפרית ודומיהם ואין דינם דין חמי האור" (במעיינות אל-חמה

מיכה קליין

יש מעיין אחד, עין אל-מקלה, המגיע גם הוא לטמפרטורה הגבוהה מיד סולדת של עד 52 מעלות, ראו גל, (1983).

חום המים במעינות

התלמוד במסכת פסחים (צד, ב) דן במהלכה של השמש לעומת כדור הארץ. בשעת הדיון עולה שאלת חום המים במעינות, וכך נכתב שם:

ונראין דבריהן מדברינו שביום מעיינות צוננין ובלילה רותחין תניא ר' נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין.

רש"י במקום אומר:

מעיינות צוננין - אין לך פים נבעין שאינו צונן ביום יותר פבלילה ואע"פ שמי נהרות חפין הן ביום בחום הקיץ הוא זה מפני שרחקו מפקום נביעתן ונתחממו בחום העולם אבל תכף נביעתן הן צונן ביום לפי שהחמה גבוהה מהן: ובלילה מעיינות רותחין - שהחמה פחמפתן תחת הקרקע תדע שבעלות השחר אתה רואה עשן על הנהרות:

לפי הגמרא והרש"י האדם חש את הטמפרטורה היחסית ולא המוחלטת, ולכן מי המעינות בבוקר מורגשים כחמים יותר, שכן טמפרטורת הסביבה נמוכה. לעומת זאת, בשעות היום טמפרטורת הסביבה חמה יותר, ולכן הרגשת האדם היא שמי המעינות צוננים.

מקורות

גל, י' (1983). טבילה חמה באל-חמה. בתוך ע' זהרוני (עורכת). דרך ארץ: עם חי בנופיו (מהדורה שנייה מתוקנת, עמ' 204-208). תל-אביב: משרד הבטחון.
הירשמן, מ' (תשמ"ח). סיפורי בית-המרחץ של טבריה. בתוך י' הירשפלד (עורך), טבריה – מייסודה עד הכיבוש המוסלמי (עמ' 119-122). ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
קליין, ע' (1999). מאפיינים גיאוכימיים והידרולוגיים של המעינות המלוחים במערב הכינרת (עבודת מוסמך). האוניברסיטה העברית בירושלים.